

УДК 341.1/8

Устинова Ірина Петрівна –

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та
адміністративного права,
Навчально-наукового Юридичного інституту,
Національний авіаційний університет

Iryna P. Ustynova –

candidate of juridical sciences, associate professor,
assistant professor of constitutional and administrative law department,
Training and Scientific Law Institute,
National Aviation University
(1 Kosmonavta Komarova pr., Kyiv, Ukraine)

Бузун Ольга Олегівна,

Хомченко Олена Володимирівна –

студентки III курсу
Навчально-наукового Юридичного інституту,
Національний авіаційний університет

Olha O. Buzun,

Olena V. Khomchenko –

3d year students of
Training and Scientific Law Institute,
National Aviation University
(1 Kosmonavta Komarova pr., Kyiv, Ukraine)

Міжнародний досвід провадження по справах, що виникають із публічних правовідносин

У статті розглянуто міжнародний досвід провадження по справах, що виникають із публічних правовідносин, а також розкрито сутність публічних відносин як у вітчизняному законодавстві, так і в міжнародному; проаналізовано провадження в адміністративному та цивільному провадженнях.

Ключові слова: *судове провадження, публічні правовідносини, адміністративне провадження, цивільне судочинство, справи публічного характеру.*

В статье рассмотрен международный опыт производства по делам, возникающим в публичных правоотношений, а также раскрыта суцність публичных отношений как в отечественном законодательстве, так и в международном; проанализировано производство в административном и гражданском процессах.

Ключевые слова: *судопроизводство, публичные правоотношения, административное производство, гражданское судопроизводство, дела публичного характера.*

I.P. Ustynova, O.O. Buzun, O.V. Khomchenko International Experience Regarding Cases on Public Legal Relations

Investigating administrative proceedings we can identify several types of administrative proceedings which are public and private. Filing administrative lawsuit with the court is possible when public right, freedom or interest was violated. Three types of civil proceedings are prescribed in civil proceedings. They are adversary proceeding, writ proceeding and separate proceeding. As for foreign legislations procedural legislation of the Russian Federation describes the following types of civil proceedings. They are adversary, writ, special, public

and compensatory. It means that public legal relations do not belong to administrative proceeding. That is why proceedings in cases which arise out of public legal relations is the court activity which is carried out under procedure of civil proceeding in accordance with general and special rules of civil procedural legislation aimed at meeting the interested person's requirement on the protection of legal interests, rights and freedoms through by reviewing legality of normative legal acts, decisions, acts (omissions to act) of bodies and public officials in order to restore violated interests, rights and freedoms of citizens and other subject to the full extent. Such countries as Moldova and Ukraine do not have this type of civil proceeding. In Kirgizstan this type of proceeding is known as "Peculiarities of proceeding in certain cases". In Azerbaijan it is "Proceeding which stems from general legal relations (private adversary proceeding)". In Tajikistan it is called "Proceeding which stems from public legal relations". Uzbekistan identifies it as "Proceeding on complaints and claims against acts (decisions) of governmental and other bodies as well as officials". Georgian courts try cases which arise out of administrative and governmental relations under general adversary procedure. In Armenia, Kazakhstan this type of proceeding is called "Special adversary proceeding".

Keywords: *proceeding, public legal relations, administrative proceeding, civil proceeding, public cases.*

Постановка проблеми. На сьогодні ми можемо прослідкувати зміни в законодавстві України, які безперечно стосуються судового провадження. Досить часто ми спостерігаємо, коли провадження змінюються та переходять від однієї галузі права до іншої, таким наочним прикладом ми можемо спостерігати провадження по справах, що виникають із публічних правовідносин. На сьогодні даний вид провадження в Україні відноситься до адміністративних, проте ще до існування незалежності даний вид провадження по справах, що виникав із публічних правовідносин відносився до цивільних. В даній статті ми аналізуємо сучасний стан провадження по справах, що виникають із публічних правовідносин у міжнародному законодавстві, та порівняння його з іншими країнами, що дає змогу усвідомити сутність даного провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з адміністративного права та процесу, цивільного права та процесу є Комаров В.В., Демський Е.Ф., Бичкова С.С., Чечот Д.М., М.М.Ясинок, М.П.Курило, О.В.Кіріяк, О.О.Кармаза, С.І.Запара, Старілов Ю. Н. та ін.

Невирішені раніше проблеми. При дослідженні даної теми провадження по справі, що виникають із публічних правовідносин не виникало потреби детально ознайомитися та дослідити проблему. В даний час деякі пострадянські країни в яких виникають публічні правовідносини належать до цивільного провадження. Таким чином іноземні країни не

можуть вирішити це питання та створити ту платформу, яка б покращила законодавство та змінила сутність провадження по справі, що виникають із публічних правовідносин.

Мета. Метою даної статті є дослідження деяких аспектів стосовно провадження по справі, що виникають із публічних правовідносин та порівняння з міжнародним досвідом.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи поняття судового провадження слід зрозуміти та розкрити його значення. На думку В.В. Комарова він зазначає, що це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій, які: становлять певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняється предметною характеристикою і зв'язаністю із відповідними матеріальними правовідносинами; виникають у зв'язку з потребою встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юридичної справи, яка розглядається; зумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних процесуальних актах [1, с.30-31].

Розглядаючи адміністративні провадження ми можемо виділити кілька видів адміністративних проваджень публічного і приватного характеру: адміністративні провадження за заявою фізичних чи юридичних осіб щодо реалізації їх прав та інтересів, у тому числі з надання адміністративних послуг – провадження за заявою суб'єкта звернення; адміністративні провадження за ініціативою органів владних повноважень щодо забезпечення реалізації контрольно-наглядових функцій та

застосування заходів адміністративного примусу - провадження за ініціативною органів владних повноважень; адміністративні провадження за скаргою фізичних чи юридичних осіб щодо реалізації та захисту їх прав та інтересів у зв'язку з розглядом адміністративної справи, у тому числі на рішення, дії чи бездіяльність органів владних повноважень – провадження за скаргою суб'єкта звернення. Кожний із зазначених видів адміністративного провадження призначений для розгляду і вирішення певної групи відносин, має відповідні особливості, забезпечує реалізацію прав, обов'язків та інтересів і поновлення порушеного права учасників правовідносин у публічній сфері [2, с.276].

Порівнюючи правову природу цивільних справ, то значно впливає на порядок їх розгляду у судах першої інстанції, у ч.3 ст.15 ЦПК України передбачено три види цивільного судочинства, які різняться між собою за категоріями справ, що розглядаються у їх порядку, підставами відкриття провадження у справі, суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, процедурою тощо [3, с.17].

В юридичній літературі зазначається, що кожен вид цивільного судочинства характеризується певними особливостями судової процедури, правильне вирішення питання щодо віднесення тієї або іншої справи до певного виду судочинства має суттєве значення. З тієї точки зору необхідно максимально точно знати, який сенс законодавець, процесуальна наука та судова практика вкладають в поняття виду судочинства, та за якими ознаками один відмінний від іншого [4, с.3].

Цивільно процесуальний кодекс України встановлює такі основні види: позовне провадження, наказне та окреме провадження. Для позовного провадження характерним є наявність двох сторін (позивача і відповідача) з протилежними інтересами, які займають рівне становище в процесі; наявність спору, який виник з матеріальних правовідносин; звернення до суду з позовною заявою; детальна регламентація нормами ЦПК; дією всіх принципів процесуального права; захисту підлягає порушене оспорюване, невизнане суб'єктивне право чи інтерес. Більшість цивільних справ у судах розглядаються в порядку позовного провадження. Наказне провадження є спрощеним і безспірним

порядком розгляду певної категорії цивільних справ (ст.95 ЦПК). Захисту підлягає суб'єктивне право, яке без сумніву належить заявнику, а факт правопорушення є безспірним, а вина боржника-очевидною. Відкриття наказного провадження здійснюється заявником, шляхом подання до суду заяви; безспірність вимог підтверджується документами (письмовими доказами); розгляд вимог заявника здійснюється без виклику заявника і боржника, без судового засідання; суддя видає особливу форму судового рішення – судовий наказ. Окреме провадження є процесуальним порядком розгляду цивільних справ, які спрямовані на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ст. 234 ЦПК) [5, с.55].

Розглянувши міжнародні законодавства, на прикладі Російської Федерації, процесуальне законодавство описує такі види цивільного судочинства: позовну; наказне; особливе; публічне (провадження у справах, що виникають з публічних правовідносин); компенсаторне (виробництво з розгляду заяв про присудження компенсації за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судової постанови в розумний строк) [6, с.27-28].

Як відомо, більшість цивільних справ вирішується за допомогою позовного виду цивільного судочинства. Крім цього у Російській Федерації існують правові спори, в основі яких знаходяться публічні відносини, які характеризуються як владні відносини, що зумовлює процесуальні особливості розгляду подібних суперечок.

У дореволюційній Росії адміністративно-правові конфлікти вирішувалися змішаними губернськими присутностями, які формувалися з чиновників, представників дворянського, земського і міського самоврядування. Водночас не заперечувалася можливість створення спеціалізованих судових установ - адміністративних судів. Зокрема, це передбачалося зробити в рамках адміністративної реформи, що проводиться П. А. Століпіна, але тільки перед лютневою революцією 1917 було вирішено наділити Правлячий сенат повноваженнями

адміністративного суду і покласти на окружні судові установи обов'язки з розгляду адміністративних позовів [7, с.131].

Пізніше постановою Всеросійського Надзвичайного з'їзду Рад від 8 листопада 1918 року "Про точному дотриманні законів" громадянам надавалося право оскаржити до суду дії посадових осіб щодо складання протоколів, а на початку 20-х рр. минулого століття Інститутом радянського права було внесено пропозицію про утворення Верховного Адміністративного Суду, обласних та губернських адміністративних судів, яке не отримало законодавчого закріплення. Тому ЦПК РРФСР 1923 не передбачав адміністративний вид цивільного судочинства, незважаючи на те що адміністративна юстиція не суперечила основним принципам будівництва радянської держави [8, с.92-94].

Тільки з прийняттям Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік від 8 грудня 1961 р вперше виділяється такий самостійний вид цивільного судочинства, як адміністративне.

В даний час ідея створення адміністративних судів звелася до доручення Президента РФ сформуванню в системі судів загальної юрисдикції судові колегії з адміністративних справ для розгляду скарг громадян та організацій на рішення і дії органів публічної влади та їх посадових осіб. Крім того, в березні 2013 Президентом РФ на розгляд Державної Думи РФ був внесений проект ФЗ № 246960-6 "Кодекс адміністративного судочинства РФ" [9], де сказано, що даний Кодекс регулює порядок здійснення адміністративного судочинства при розгляді та вирішенні судами загальної юрисдикції адміністративних справ про захист порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян і організацій, а також порядок розгляду та вирішення інших адміністративних справ, що виникають з адміністративних або інших публічних правовідносин і пов'язаних із здійсненням судового контролю за законністю і обґрунтованістю здійснення державних чи інших публічних повноважень.

Як би там не було, поки законодавець не втілює у правовій реальності ідею про створення системи адміністративних судів, у зв'язку з чим в новому ЦПК підрозділ III іменується

"Проведення у справах, що виникають з публічних правовідносин", що, з одного боку, окреслює об'єкт судового вивчення, а з іншого - вказує на те, що одна зі сторін цивільного судочинства наділена владними повноваженнями. Отже, адміністративне (публічне) виробництво поки що залишається видом цивільного судочинства і про його повної автономності говорити рано [6, с.410].

Проведення по справах, що виникають із публічно-правових відносин – це діяльність суду, що здійснюється в порядку цивільного судочинства за загальними і спеціальними правилами цивільного процесуального законодавства, яка спрямована на вирішення вимоги заінтересованої особи про захист юридичних інтересів, прав, свобод шляхом перевірки законності нормативних правових актів, рішень, дій (бездіяльності) органів і посадових осіб законодавчої (представницької) або виконавчої влади або органів місцевого самоврядування з метою відновлення порушених юридичних інтересів, прав, свобод громадян та інших суб'єктів у повному обсязі [10, с.6].

Безпосереднім предметом захисту в даному судовому провадженні є публічні або приватно-правові інтереси. Публічно-правовий інтерес як предмет судового захисту забезпечується у справах про оскарження нормативних правових актів, а також у справах про захист виборчих прав. Відмінною особливістю предмета судового захисту по цих справах є захист державних, громадських інтересів в цілому і кожного члена суспільства окремо. Захист суб'єктивного права заявника у справах, що виникають із публічно-правових відносин, можливо опосередковано. Це означає, що суд по цих справах не вирішує спір про право суб'єктивне (житлове, земельне, пенсійне тощо), а лише встановлює законність (незаконність) адміністративного акта, рішення, якими, на думку заявника, порушені його суб'єктивні права. Способом захисту суб'єктивних прав є перевірка законності оспорюваного адміністративного акта, рішення, дії [11, с.71].

Даний вид цивільного судочинства відсутній в таких державах, як Молдова та Україна, де діють спеціалізовані адміністративні суди. У Киргизстані цей вид судочинства має назву «Особливості провадження в окремих

категорія справ». В Азербайджані – «Провадження по справах, що виникає із загальних правових відносин (приватне позовне провадження)». У Таджикистані – «Провадження у справах, що виникає із публічних правовідносин». В Узбекистані – «Провадження за скаргами і заявами на дії (рішення) державних та інших органів, а також посадових осіб». У Грузії справи, що виникають з адміністративних та державно-правових відносин, суд розглядає в загальному позовному порядку. У Вірменії, Казахстані даний вид судочинства зветься «Особливе позовне провадження» [12, с.230].

Так, на прикладі, розглянемо одну із країн вище зазначених, за законами Республіки Казахстан для розгляду адміністративних та інших публічно-правових спорів передбачене "особливе позовне провадження". До нього відносяться:

- справи про оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративних органів та посадових осіб;

- про захист порушених виборчих прав;
- про оскарження нормативних правових актів;

- про оскарження постанов органів, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення [13].

На думку С.В. Васильєва визначено такі характерні риси провадження:

- специфічна функція суду при розгляді справ даного провадження полягає не у вирішенні спору, як у позовних справах, а в здійсненні судового контролю за законністю дій органів управління по відношенню до громадян і в окремих випадках – до організацій;

- обов'язковими учасниками даного провадження виступають громадянин – з одного боку, і посадові особи або представники відповідного органу управління чи місцевого самоврядування – з іншого;

- способом порушення справ даної категорії є пред'явлення скарги (заяви), а не пред'явлення позову;

- справи даного виду судочинства розглядаються на основі застосування норм позовного провадження (принципи, письмова форма звернення до суду, постадійне розвиток

процесу та ін.), але з урахуванням дії низки спеціальних норм;

- предметом судового дослідження служать офіційні документи посадових осіб, управлінських і законодавчих органів;

- обов'язок доказування покладається на адміністративні та законодавчі органи, посадових осіб та участь громадянина в судовому доказуванні складає його процесуальне право, а не обов'язок;

- судові рішення реалізують самі управлінські й законодавчі структури, не застосовуючи правила виконавчого провадження;

- при розгляді справ в рамках даного провадження суд може бути пов'язаний дискреційними повноваженнями, які належать тільки відповідному органу або посадовій особі [12, с.231].

Отже, розглянемо на прикладі деяких країн як суд розглядає справи. На прикладі, у Російській Федерації розглядають наступні справи, що виникають з публічних правовідносин:

- за заявами громадян, організацій, прокурора про оскарження нормативних правових актів повністю або в частині, якщо розгляд цих заяв не віднесено федеральним законом до компетенції інших судів;

- за заявами про оскарження рішень і дій (бездіяльності) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, державних і муніципальних службовців;

- за заявами про захист виборчих прав або права на участь у референдумі громадян Російської Федерації;

- інші справи, що виникають з публічних правовідносин і віднесені федеральним законом до ведення суду.

Стаття 46 Конституції РФ визначає, що рішення і дії (бездіяльність) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і посадових осіб можуть бути оскаржені до суду. Відповідно до даної конституційною нормою, яка не містить будь-яких обмежень по предмету оскарження, ст. 245 ЦПК РФ відносить до компетенції суду загальної юрисдикції справи про оскарження актів як нормативного, так і правозастосовного характеру, а також дій (бездіяльності), які не оформляються-якими рішеннями. Відповідно до

абз. 3 ст. 245 ЦПК РФ в суді можуть бути оскаржені дії державних і муніципальних службовців, що не володіють статусом посадової особи.

Правом на звернення до суду загальної юрисдикції у справах про оскарження нормативних правових актів, рішень і дій (бездіяльності) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань, посадових осіб, державних і муніципальних службовців згідно зі ст. 245, 251, 254 ЦПК РФ мають не тільки громадяни, а й організації - юридичні особи [14, с. 131].

У Білорусії суд розглядає справи наступним чином:

- за скаргами на дії виборчих комісій у випадках, передбачених законом;

- за скаргами на постанови державних органів і посадових осіб у справах про адміністративні правопорушення громадян;

- за скаргами на відмову органів запису актів громадянського стану внести виправлення або зміни у записи актів громадянського стану;

- за скаргами на нотаріальні дії або на відмову в їх вчиненні;

- за скаргами на дії (бездіяльність) державних органів та інших юридичних осіб, а також організацій, які не є юридичними особами, та посадових осіб, що ущемляють права громадян, а у випадках, передбачених актами законодавства, – і права юридичних осіб;

- за скаргами на рішення Апеляційної ради патентної експертизи при патентному органі [12, с.232].

Також, на прикладі Туркменістану, суд розглядає справи таким чином:

- по скаргах на неправильності в списках виборців;

- про оскарження постанов державних органів і посадових осіб, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення;

- справи про оскарження рішень і дій (чи бездіяльності) органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, організацій, посадових осіб та державних службовців;

- про стягнення з громадян недоїмки по податках, самооподаткування сільського населення і державному обов'язковому страхуванню [12, с.233].

Обов'язковою передумовою звернення досуду має бути наявність правової мети звернення заявника до суду. Специфіка нормативного правового акта, який поширює свою дію на численну групу суб'єктів суспільних відносин, утруднює з'ясування юридичного інтересу заявника. Виклад в заяві необхідних реквізитів, в числі яких необхідно передбачити обов'язкове зазначення на порушення оспорюваним актом юридичних інтересів, прав, свобод, максимально сприяє прийняттю судом заяв, що мають правову мету. Що стосується особливостей предмета доказування, то в його склад обов'язково включаються такі правові факти: факти, що визначають законність нормативного акта за змістом; факти, що визначають законність оспорюваного нормативного акта за формою; факти, що підтверджують порушення компетенції органу або посадової особи виданням оспорюваного нормативного акту [12, с. 233].

Висновки. Аналізуючи правову природу категорій справ, що виникають із публічно-правових відносин (предмета, об'єкта, підстав виникнення тощо) можна стверджувати, що більшість з перерахованих категорій спорів носять адміністративно-правовий характер, що не є предметом цивільного судочинства. Тому є всі причини констатувати, що зазначені категорії справ потрібно доцільно розглядати не в порядку спеціального цивільного неპозовного провадження, а в рамках адміністративного процесу. Сформована ж така ситуація в тих державах (як правило пострадянських: Російська Федерація, Таджикистан, Білорусія, Узбекистан, Азербайджан, Вірменія, Казахстан тощо), де ще функціонує провадження по справах, що виникають із публічно-правових відносин, що в свою чергу є результатом певного історичного розвитку судоустрою даних держав.

Список використаних джерел:

1. Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті / В. В. Комаров // Право України. – 2011. – № 10. – С. 22-44.
2. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е. Ф. Демський. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 496 с.
3. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / С. С. Бичкова ; Інститут держави і права імені В. М. Корецького. – К., 2011. – 519 с.
4. Чечот Д. М. Неисковые производства / Д. М. Чечот. – М. : Юрид. лит., 1973. – 166 с.
5. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права : підручник / М. М. Ясинок, М. П. Курило, О. В. Кіряк, О. О. Кармаза, С. І. Запара та ін.; За заг. ред. д.ю.н. професора М. М. Ясинка. – К. : Алерта, 2016. – 734 с.
6. Гражданское процессуальное право: учебник для академического бакалавриата / С. Ф. Афанасьев, А. И. Зайцев. — 5-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2014. — 702 с.
7. Старилов Ю. Н. Курс общего административного права: в 3-х томах. Т. 1. / Ю. Н. Старилов. – М. : Изда-тельство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФА – М), 2002. – 728 с.
8. Чечот Д. М. Избранные труды по гражданскому процессу / Д. М. Чечот. – СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – 614 с.
9. Кодекс адміністративного судочинства РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102380990>.
10. Попова Ю. А. Теоретические проблемы судопроизводства по делам, возникающими из публично-правовых отношений : автореф. дис. на соиск. учен. степ. доктора юрид. наук : 12.00.15 – Саратов, 2002. – 47 с.
11. Пошивайлова А. В. Некоторые проблемы производства по делам, возникающими из публично-правовых отношений // Труды камчатского филиала дальневосточного государственного университета. Вып. 2. / Отв. Ред. С. В. Гунько. – Петропавловск-Камчатский : Изв-во Дальневосточный ун-т, 2004. – С. 69-75.
12. Васильев С. В. Порівняльний цивільний процес : підручник / С. В. Васильев. – К. : Алерта, 2015. – 352 с.
13. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013921#pos=192;-102.
14. Данилов Е. П. Довідник адвоката: консультації, захист у суді, зразки документів / Е. П. Данилов. – 5-е вид., перероб. і доп. – Ростов : Фенікс., 2010 – 262 с.

References:

1. V. V. Komarov, Tsyvilnyi protses u hlobalnomu konteksti / V. V. Komarov // Pravo Ukrainy. – 2011. – No. 10. – Pp. 22-44.
2. E. F. Demskiy Administrativne protsesualne pravo Ukrainy : navch. posib. / E. F. Demskiy. — K. : Yurinkom Inter, 2008. — 496 p.
3. S. S. Bychkova, Tsyvilnyi protsesualnyi pravovyi status osib, yaki berut uchast u spravakh pozovnoho provadzhennia : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.03 / S. S. Bychkova ; Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho. – K., 2011. – 519 p.
4. Chechot D. M. Neyskovye proyzvodstva / D. M. Chechot. – M. : Yuryd. lyt., 1973. – 166 p.
5. Teoretychni problemy tsyvilnoho protsesualnoho prava : pidruchnyk / M. M. Yasynok, M. P. Kurylo, O. V. Kiriak, O. O. Karmaza, S. I. Zapara ta in.; Za zah. red. d.yu.n. profesora M. M. Yasyuka. – K. : Alerta, 2016. – 734 p.
6. Grazhdanskoe protsessualnoe parvo : uchebnik dlia akademicheskogo bakalavriata / S. F. Afanasev, A. Y. Zaitsev. — 5-e izd., pererab. i dop. — M. : Izdatelstvo Yurait, 2014. — 702 p.

7. Yu. N. Starilov, Kurs obshego administrativnogo prava: v 3–kh tomakh. T. 1. / Yu. N. Starilov. – M. : Yzda-telstvo NORMA (Yzdatelskaia hruppa NORMA–YNFA – M), 2002. – 728 p.
8. D. M. Chechot, Izbrannie trudi po grazhdanskomu protsessu / D. M. Chechot. – SPb. : Izd. dom S.-Peterb. gos. un-ta, 2005. – 614 p.
9. Kodeks administrativnogo sudochynstva RF [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102380990>.
10. Yu. A. Popova, Teoretycheskie problemi sudoproizvodstva po delam, vznikayushim iz publichno-pravovikh otnosheniy : avtoref. dis. na soisk. uchen. step. doktora yurid. nauk : 12.00.15 – Saratov, 2002. – 47 p.
11. A. V. Poshyvailova, Nekotore problemi proyzvodstva po delam, voznykaiushchymy yz publichno-pravovikh otnosheniy // Trudi kamchatskoho fylyala dalnevostochnoho hosudarstvennogo unyversyteta. Vip. 2. / Otv. Red. S. V. Hunko. – Petropavlovsk-Kamchatskiy : Yzv-vo Dalnevostochniy un-t, 2004. – Pp. 69-75.
12. S. V. Vasylev, Porivnialnyi tsyvilnyi protses : pidruchnyk / S. V. Vasylev. – K. : Alerta, 2015. – 352 p.
13. Grazhdanskiy protsessualnyi kodeks Respublyky Kazakhstan s yzmeneniyami y dopolneniyami po sostoianiyu na 01.01.2018 h. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013921#pos=192;-102.
14. E. P. Danylov, Dovidnyk advokata: konsultatsii, zakhyst u sudi, zrazky dokumentiv / E. P. Danylov. – 5-e vyd., pererob. i dop. – Rostov : Feniks., 2010 – 262 p.